

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRK SİYASİ TARİHİNDE MUHAFAZAKÂR BATILILAŞMA YANLISI BİR JÖNTÜRK: MİZANCI MURAD
A CONSERVATIVE PRO-WESTERNIZATION YOUNG TURK IN TURKISH POLITICAL HISTORY: MIZANCI MURAD

Ferihan POLAT*
Gündüz DERER**

Öz

"Mizancı Murad" diye anılan Mehmet Murad Bey, Meşrutiyet dönemi aydınları arasında gazeteciliği ve Mülkiye Mektebi'ndeki tarih hocalığı ile şöhret kazanmış bir isimdir. Jön Türk hareketi içinde Muhafazakâr kanadı temsil eden Mizancı Murad, dönemin Batılılaşma yanlısı aydınlarına benzer bir biçimde, siyasal modernleşmeden ve bunu tesis edecek siyasal kurumların Osmanlı devlet yönetiminde tesis edilmesinden yana olmuştur. Tarihçi, edebiyatçı, gazeteci, düşünce adamlığı ve aksiyonerliği ile çok yönlü bir kişilik sergileyen Mizancı Murad, "devlet menfaatlerini göz önünde bulundurma ve hilafet makamına beslediği saygı" sebebiyle, düşünce hayatı boyunca yer yer birbirile çelişen düşünce ve tutumlar sergilemiştir. Mizancı Murad'ın Türk siyasi düşünce hayatına yaptığı katkıları, öz yaşam öyküsünden ve eserlerinden hareketle ortaya koymaya çalışan bu araştırmanın, Jön Türk hareketinin düşünsel zenginliğini ortaya koyması açısından da önemli katkılar sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Murad Bey, Mizancı Murad, Türk Siyasi Düşüncesi, Jön Türk Hareketi.

Abstract

Mehmet Murad Bey called as "Mizancı Murad" gained reputation his history instructor in Mülkiye Mektebi and journalism in Meşrutiyet period intellectuals. Mizancı Murad who represents the conservative wing in Young Turk movement, supports the political modernization and establishment of political institutions in Ottoman government for this modernization, as other pro-westernization intellectuals in that period. Mizancı Murad, who sophisticated personality as being a historian, man of letters, thinker and actionary, has conflict attitudes and thoughts in his intellectual life for supporting the idea that "considering the interest of the state and sympathy for caliphate authority". This study, trying to demonstrate the contributions of Mizancı Murad to this history of Turkish political thought by his autobiography and his works, is hoping to put forth the intellectual wealth of Young Turk movement.

Keywords: Mehmet Murad Bey, Mizancı Murad, Turkish Political Thought, Young Turk Movement.

Giriş

Avrupa Devletler sistemine uyum sağlayabilmek amacı ile Tanzimat'tan itibaren Avrupa'nın önemli merkezlerine gönderilen öğrenciler, daha sonra Osmanlı modernleşmesinin ve siyasi hayatının önemli aydınlarını ve devlet adamlarını oluşturmuştur. İmparatorluğun uluslar arası ekonomik ve siyasi düzene uyum gösterebilmesini sağlamak için gerekli reformları yapmak üzere Avrupa'da eğitim gören bu ilk dönem aydınlar, Yeni Osmanlılar olarak bilinir. Yeni Osmanlıların ülkenin düşün hayatında başlattığı ve devlet politikaları ile desteklediği sosyal reformlar bir kuşak sonrası, Osmanlı içinde batılı ve laik eğitim alan bir aydın ve devlet adamı grubunun yetişmesini sağlamıştır ki bu kuşağa da Jön Türkler adı verilir.

Akşin, Avrupa'da¹ I. Meşrutiyet için çalışan Namık Kemal kuşağı ile II. Meşrutiyet için çalışan kuşağın her ikisine de Jön Türk dendiğini; ancak, Türkiye'de Jön Türk denilince daha çok 1890'lardan sonraki II. Meşrutiyet için çalışan kuşağın kast edildiğini; ilk devrimci kuşağın Yeni Osmanlılar veya Genç Osmanlılar diye anıldığını belirtmektedir. (Akşin, 2014: 46). Tunaya da Yeni Osmanlılar ile Jön Türk hareketi arasındaki ayrımı vurgulamak için 1890'dan sonraki aydınlara II. Jön Türk hareketi deyimini kullanmıştır (Tunaya, 2004).

Yeni Osmanlılar, Osmanlı milliyetçiliğini savunan, Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürlerden etkilenen, Tanzimat reformlarını yeterli bulmayıp; mutlakiyetçiliğe karşı demokratik bir parlamenter sistemi savunan Osmanlı aydın ve devlet adamlarından oluşmaktadır (Çubukçu, 1986: 32). Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi yeni Osmanlılar adıyla bilinen özgürlükçü ve meşrutiyet yanlısı hareketin en bilinen isimlerindedir. Yeni Osmanlılar, 1865'e doğru şekillenen ve Ali ve Fuat Paşaların Tanzimat hareketini

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

** Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

¹ Yeni Osmanlılar ya da diğer bir adıyla "Jön Türkler", 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı devletinde batı tarzı idare ve fikirlerin gelişip yayılması için çalışan aydınlar ve subay topluluğunu ifade eden bir isim olarak ilk kez Hippolyte Castille tarafından kullanılmıştır. (Hanioglu, 2001: 584).

yürütmesine karşı muhalefet olarak beliren hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Amaçları, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir "meclis-i meşveret" in kurulmasını sağlayarak iktidarın paylaşılmasını kurumsallaştırmak, yürütmeyi meclise karşı sorumlu hale getirecek bir kuvvetler ayrımı sağlamaktır. Ancak, Jön Türklerin "yürütmeye" den padişahu değil, Abdülmecid devrinde devlet idaresini fiilen ele almış Bab-ı Ali üst bürokrasisini işaret ettikleri görülmektedir (Mardin, 1994: 31). Yeni Osmanlılar, Tanzimat hareketinin kameralist politikalarına karşı çıkarak "hürriyet" i savunmuşlar ve bunun ancak, anayasaya dayalı bir parlamento ile sağlanacağını iddia etmişlerdir. Tanzimat'ın önemli bir politik hamlesini oluşturan Islahat Fermanı'nın uygulanmasına, "iktisadi emperyalizmi pekiştiren bir belge" olduğu gerekçesi ile, Ali ve Fuat Paşaları Osmanlı Müslümanlarını Avrupa'nın büyük devletlerine siyasi bakımdan peşkeş çekmekle ve güttükleri mali politikalar ile devleti Avrupa'nın esiri haline getirmekle itham etmişlerdir. Yeni Osmanlılar, Ali ve Fuat Paşaların Avrupa kültürünü taklit etmelerine karşı çıkmış, bu tür bir kültür taklitçiliğinin Müslüman topluluğu temelinden sarsacağını iddia etmişlerdir. Bu nedenle, Yeni Osmanlılar, demokratik anlayışlarını Şeriat'tan alacakları ilkeler üzerine kurmak istemişlerdir. Onlara göre, Tanzimat'ın dayandığı bir felsefe ve ahlaki zemin olmadığından; bu zemini oluşturabilmek için İslam felsefesinden yararlanılabilir (Mardin, 2007: 86-88).

Jön Türkler ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya çıkan meşrutiyetçi ve Abdülhamit dönemine muhalif olan aydın kuşağa verilen isimdir. 1895-1908 yılları arasında mücadele eden bu kuşağı Yeni Osmanlılar'dan ayıran en önemli özellik, Fransa'da 1870'lerden beri yaşanan olayların etkisiyle demokratik parlamenterizme karşı durdukları mesafedir. Bir önceki kuşak demokratik parlamenterizmi kameralist politikalara alternatif olarak savunurlarken; Jön Türkler, Le Bon, Mosca gibi düşünürlerin etkisi altında elitist bir tavır sergileyerek, bu türden bir parlamenter demokrasiye karşı durmuşlardır.

Yeni Osmanlıların fikirleri "doğal hukuk" gibi Batı'dan aldıkları, fakat şeraite uygunluk halinde ortaya koydukları temel bir çerçeveye üzerine otururken; dini kültür kalıntıları da düşüncelerine nisbi bir derinlik vermiştir. Ancak Jön Türklerin programı, kendilerinden önceki kuşağa oranla daha az teorik içeriklidir. Mardin'in ifadesiyle, imparatorluğun parçalanma tehlikesi, bu yeni kuşağa daha pratik ve hızlı sonuçlar elde etmeye ittiği için Jön Türkler'in düşüncelerini bir bütün içine yerleştirmek, Yeni Osmanlılar'dan daha da güçtür (Mardin, 1994: 11). Jön Türklerin hiçbir derin bir teori, özgün bir siyasi formül veya zihinleri devamlı olarak uğraştırmış bir ideoloji ortaya koymamıştır. Jön Türkler, bu fikir boşluklarını, farklı iki temelde doldurmaya çalışmışlardır. Bir yanda kendi devirlerinde Avrupa'da tartışılmakta olan fikirlerin adeta popülerize edilmiş şekillerinin etkisi altında kalmışlar ve büyük teorisyenlerle halk arasında aracı rolünü oynayan ikinci derecede düşünürlerin görüşlerini kendi fikirlerine intikal ettirmişlerdir. Şerif Mardin'e göre Tarde gibi büyük bir sosyolog göz önünde tutulduğu zaman, Le Bon'un fikirlerinin Jön Türk düşüncesindeki yeri bu davranışın karakteristik bir örneğini oluşturur. Öte yandan Jön Türkler uzun zaman fikirsizlikten kendileri de şikâyet ettikten sonra Abdülhamit devrinde ihtilalcı çevrelerin dışında geliştirilmiş bazı siyasi ve sosyal dünya görüşlerini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Mardin, 19. Yüzyıl düşünce tarihi üzerindeki incelemelerinden 19. Yüzyılda bir düşünce tarihinden değil, ancak bir düşünce sosyolojisinden bahsedebileceğini belirtmektedir. Ona göre, jön Türklerin düşüncelerindeki "felsefesizlik ve tarihsizlik" bu durumu yaratan iki önemli unsur olmuştur (Mardin, 1994: 22-23, 16-19)

1. Mizancı Murat (Mehmet Murad Bey) Kimdir?

1853'te Dağıstan'da doğan Mehmet Murad Bey, Dağıstanın bağımsızlığı için mücadele eden Hacı Mustafa Efendi'nin oğludur. Orta öğrenimini Sivastopol'da bir Rus lisesinde bitiren Mehmet Murad Bey, Rus baskıları karşısında, küçük yaştan itibaren, halifeye hizmet etme isteği içinde olmuş ve 1873'te İstanbul'a gelip Hariciye matbuat kalemünde mütercim olarak çalışmaya başlamıştır. Maliye Nazırı Şirvanizade Rüşdü Paşa'nın himayesine giren Mehmed Murat Bey, 1877'den sonra, Mekteb-i Mülkiye'de hoca olmuş ve Mekteb-i Hukuk'ta tarih ve coğrafya dersleri vermiş, Darülmüallimin'de tarih hocalığı ve müdürlük yapmıştır. 1879-1882 yılları arasında Muhtelit Muhacirin Komisyonu'nda ve Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene Heyeti'nde çalışmıştır. 1886'da yayınlamaya başladığı Mizan gazetesi kapatılınca 1891'de dört yıl kadar görev yapacağı Duyun-ı Umumiye komiserliğine getirilmiştir (Uçman, 2005a: 214).

1876-77 yıllarında Vakıf ve İttihad gazetelerinde dış politika ile ilgili yazılar yazan Mizancı Murad, 1886'dan itibaren adıyla anılmaya başlayacağı Mizan gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Önceleri II. Abdülhamit'in teveccühünü kazanan gazete, gittikçe eleştiri dozunu arttırınca sansüre uğrayarak aralıklarla kapatılmıştır. Gazete'nin kapatılmasının ardından Kahire'ye oradan da Paris'e geçen Mizancı Murad, 1897'de daha önce Paris'te Ahmet Rıza'nın çevresinde toplanan, ancak onun aşırı pozitivist, sert görüş ve tutumlarından rahatsız olan Muhafazakâr Jön Türkler'in başına geçmiştir. 1897'de Paris'te Ahmed Rıza grubu ile Mizancı Murad grubu arasında yaşanan anlaşmazlık nedeniyle, cemiyet merkezi Cenevre'ye taşınmıştır. Mizancı Murad, Mizan'ı bir süre Cenevre'de çıkartmaya devam etmiştir. Ancak, Avrupa'daki

cemiyet içindeki anlaşmazlıklardan bunalan Mizancı Murad, II. Abdülhamid'in 1897 Türk-Yunan savaşından zaferle çıkması sonrası ilan ettiği genel aftan yararlanarak, Jön Türklerin liderliğinden ayrılmış ve aynı tarihte İstanbul'a geri dönmüştür. 1899'da Şura-yı Devlet Maliye Dairesi üyesi olmuş ve 1908'e kadar bu görevi devam ettirmiştir (Uçman, 2005b: 212-213; Mizancı Murad, 2005: 15-20).

Mizancı Murad'ın, II. Abdülhamid'i rejim reformları konusunda ikna ederek, ona pek çok islahat yaptırabileceği umudu ile İstanbul'a dönmesi; Jön Türklerin liderliğine kadar yükselmişken, hayatının sonuna kadar bir daha devlet ve düşünce dünyasında yer alamayacak kadar değer kaybetmesine ve unutulmasına yol açmıştır. II. Abdülhamid'i etkileme ve millet menfaatine hizmetler yapabileceği zannı ile İstanbul'u dönüşü, Jön Türkler içinde bir karakter iflası olarak değerlendirilmiş ve bu çevre tarafından asla affedilmemiştir (Emil, 1982: 17).

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Mizancı Murad, Mizan gazetesini yeniden çıkarmaya başlamıştır. Fakat, gazetede yer alan yazılarının hedefinde bu sefer İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hürriyetleri ihlal edici politikaları yer almıştır. Bu durum, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının Mizancı Murad Bey'e karşı hasmane bir tutum izlemesine neden olmuştur (Mardin, 1994: 109). Murad Bey yazılarında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tutumlarını Yıldız Sarayı ile kıyaslamış ve cemiyeti karşı çıktığı bir yönetim tarzına öykünmekle itham etmiştir. Cemiyetin merkez şubesinin, Osmanlı Devleti'nin işlerini çoğu kez "bildiği ve istediği" gibi idare etmek istediğini belirterek, yönetimdeki bu keyfiyeti şu şekilde eleştirmiştir (Alkan, 2011: 104-105):

"İnkılaba kendi malikanesi, kendi medar-ı istifadesi nazarıyla bakıyordu. Vaktiyle Yıldız Sarayı ne ise, cemiyette aynı itibar ve iktidarda kalacağına ka'il idi. meşrutiyeti istihlal itmiş olan fırka-i ittihadiye güya herkesi kendisine ile'l-ebed minnettar olacak, bunun için memlekette muhalif fırkaların, muarız fikirlerin zuhur ideceğini hesabta hariç tutuyordu. me'mulenin haricinde olarak fırka-i ittihadiye 'ye karşı muarızlar baş gösterince, bunu cidden nankörlüğe ve fedada ham itdi. Erbabını şiddetli mu'amelelere müstehak addetti".

1908'den sonra İttihat ve Terakki yönetimine yönelttiği eleştirel tutum sebebiyle, 31 Mart Vakası'nı tertip eden biri olmakla suçlanmış ve idamdan kıl payı kurtulmuştur. 31 Mart Olayı esnasında ayaklanmadan sorumlu olduğu gerekçesiyle sürgüne gönderilen Mizancı Murad, olayın, Abdülhamit'i tahttan indirmek amacıyla hükümet tarafından tertip edildiğini, isyancıların da Bulgar ve Rum gibi gönüllülerden oluştuğunu ileri sürmüştür. *"Sefahat-ı Hükümet, Osmanlı hanedanı mensubiyet-i Peygambere hilafet hazır bulunan zâbitân tarafından hesaptan kaçırıyorlardı (Mizancı Murad, 2005b: 242)"* yorumuyla, hükümetin zaten İslamî bir kimliği olduğu, bu nedenle ayaklanmacıların belirttiği gibi Şeriat istemenin hiçbir anlamı olmadığını belirtmiştir. İsyana katılanların *"Bunlara ekmek vermek, su vermek caiz değildir, açıklıktan gebertmeli, bu hainler süngü ile parça parça edilmelidir!"* (Mizancı Murad, 2005b: 242) sözleriyle, olayla ilgisi olmadığını ifade etmeye çalışsa da İttihadçıların gazabından kendini kurtaramadığı bilinmektedir (Küçük Selvi, 2005: 130). Divan-ı Harp tarafından ömür boyu kalebendlik cezası olarak Rodos ve Midilli'ye sürülmüş, 1912 affıyla yeniden İstanbul'a dönmüştür. Ancak, bu tarihten sonra Mizancı Murad'ın İstanbul'daki varlığı adeta unutulmuş ve hatta ölüm haberi bile gazetelerde verilmeye kıymet bulmamıştır. Son dönemlerinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı yazılar yazmış ve 1917'de ölmüştür (Mizancı Murad, 2005a: 15-20).

Derin bir tarih bilgisine sahip olduğu, Namık Kemal'den sonraki nesil içinde gençlerin en fazla takip ettiği isimlerden olduğu bilinen Mizancı Murad'ı, Emil; benlik şuuru son derece kuvvetli, daima ön safta görünmek, lider olmak ihtirası ölçsüz hadlere varan bir kişilik olarak tanımlar. Ona göre, Mizancı Murad, ömrü boyunca sadece davranış ve fikirlerinin değil, en olmayacak hayallerinin bile doğruluğundan şüphe etmemiştir. Emil, "Turfanda mı Turfa mı?" adlı eserinde betimlediği romanının kahramanı Mansur Bey gibi, Mizancı Murad'ın da kendisini her zaman örnek bir idealist olarak gördüğünü belirtir (Emil, 1980: XIII). Sultan Abdülhamid, hatıralarında, 31 Mart ayaklanmasında Mizancı Murad'ın doğrudan bir dahli ve bilgisi olmadığını, ancak Mizan'daki yazıları nedeniyle tehlikeyi fark etmeden ateşin körükleyicileri arasına katıldığını ifade etmiştir. Sultan Abdülhamit, idamdan kıl payı kurtulan Mizancı Murad için eğer bu meseleden dolayı asılmış olsaydı ona haksızlık edilmiş olacağını söylemiştir. Sultan Abdülhamid, Mizancı Murad'ın iyi niyetli, ancak aşırı güven sahibi, özgünmeyi seven ve hayalperest biri olduğunu ifade etmiştir (Bozdağ, 2005; 108). Akşin de Mizancı Murad için benzer bir kişilik tasvirinde bulunmuş, Mülkiye'deki hocalığının kendisine verdiği gurur ile hatıralarında yazdığı "Avrupa devlet adamları ile görüşmelerde bulunarak Osmanlı Devleti'ni zor durumlardan kurtardığı"na ilişkin iddialarının büyük ölçüde hayal ürünü olduğunu belirtmiştir (Akşin, 2014: 67).

2. Mizancı Murad ve Eserleri

Mizancı Murad tarihçi, edebiyatçı, gazeteci, devlet adamı, aktivist ve fikir adamı olarak bilinen çok yönlü bir isimdir. Kendisi ve gazetesi, 1908 dönemi öncesi yıllarda yetişen muhalif bir kesimin yetişmesinde ve tarih derslerinde batıdaki özgürlük hareketlerine dair öğreticiliği ve "Meşveret" kavramı etrafındaki vurguları ile Türk modernleşmesine katkı sağlamıştır (Aydın, 2001: 119). Murad Bey, yaşadığı dönemin

diğer aydınları gibi, ideolojik bir tavra sahiptir. Bu tavır siyasi planda Osmanlıcılık, kültür planında İslamcılıktır. Emil'e göre, 1886 yılında çıkardığı *Mizan Gazetesi*'nin adı ve tesiri dolayısıyla "Mizancı" diye şöhret bulan Mehmed Murad Bey, bu politikacı ve ihtilalci edebiyatçıların Namık Kemal'den sonra en dikkate değer şahsiyetidir (Emil, 1980: IX, XIV).

Mizancı Murad'ın tarih, edebiyat ve düşünce alanında verdiği eserleri şunlardır: Tarih-i Umumi(I-IV, İstanbul, 1297-1299); Muhtasar Tarih-i Umumi (İstanbul 1302); Devr-i Hamidi Asan (İstanbul 1308); Muhtasar Tarih-i İslam (Bahçesaray 1890); Turfanda mı Yoksa Turfa mı? (İstanbul 1308); Le palais de Yıldız et la sublime port (Paris 1896); Yıldız Saray-ı Hümayunu ve Babıali (Kahire 1313); Müdalaa Niyetine Bir Tecavüz (Paris 1314); La lorce et la laiblesse de la Turquie (Geneve 1897); Mücadele- i Milliyye (İstanbul 1324); Tencere Yuvarlandı Kapağını Buldu (oyun, İstanbul 1325); Tarih-i Ebü'l-Faruk(I -VII, İstanbul 1325-1332); Hürriyet Vadisinde Bir Fençe-i İstibdad (İstanbul 1326); Enkaz-ı İstibdad İçinde Züğürdün Tesellisi (İstanbul 1329); Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi? (İstanbul 1329); Taharri-i İstikbdl (I-II, istanbul 1329 1330); Tatlı Emeller Acı Hakikatler (İstanbul 1330); Akıldan Bela (Griboidov'dan tercüme, piyes, İstanbul 1330). Ancak bunların arasından Mizan Gazetesi, Turfanda mı Yoksa Turfa mı adlı romanı ve Tarih-i Umumi adlı tarih kitabı Mizancı Murad'ın düşünce hayatını resmeden genel çerçeveyi çizebilmesi nedeniyle biraz daha yakından incelemeye alınmıştır.

1886'dan itibaren yayın hayatına başlayan Mizan Gazetesi'nin üç ayrı yayın dönemi olmuştur. Ağustos 1886-Aralık 1890 tarihleri arasında İstanbul'da 158 yayın yapan gazete, ilk sayısında İstanbul'da çıkan gazetelerin sadece İstanbul halkına hitap ettiğini, taşradaki halkı hesaba katmadığını eleştirerek, Mizan'ın İstanbul'da yaşayan halkı da göz önünde tutarak yayın yapacak bir gazete olduğunu belirtmiştir. Önceleri haftalık olarak çıkan Mizan, iç ve dış olaylara, İstanbul'daki diğer gazetelerde çıkan yazıların değerlendirilmesine, ilmi ve edebi makaleler ile yeni çıkan dergi ve kitapların tanıtımına yer vermiştir. Mizancı Murad, ilk yayın döneminde siyasi açıdan parlamenter sistemin karşısındadır ve aslında görüşleri sarayın resmi görüşleri ile uyum içerisindedir. Siyasi konuların dışında ekonomi, mali ve edebiyat ile ilgili görüşlere yer verdiği Mizan Gazetesinin birinci yayın döneminde, Abdülhamid yönetimine pek ters düşmeyecek doğrultuda bir yayın politikası sürdürmeye özen gösterir. Ancak, Mizancı Murad, ele aldığı konular ve üslubu yüzünden gazetesini zaman zaman kapatılmaktan kurtaramayınca, son kapatılma sonrasında gazeteyi mevcut şartlar altında İstanbul'da yayımlayamayacağını ilan ederek, gazeteyi Kahire'de çıkarmaya başlar (Uçman, 2005b: 212).

Mizan Gazetesi'nin ikinci dönemi Ocak 1896 ve Temmuz 1897 arasını kapsar ve bu dönemde gazete Kahire, Paris ve Cenevre'de çıkartılmıştır Mizan'ın ikinci yayın dönemi, ilk döneminin aksine, açıkça yönetimi hedef alan ağır siyasi eleştirilerle doludur. Jön Türklerle ilişki içinde olan ancak, henüz İttihat ve Terakki'ye katılmamış olan Mizancı Murad, yazılarında bu kez doğrudan Sultan Abdülhamid'i hedef almakta ve onun yakın çevresindeki yöneticileri iç politikadaki takındıkları tutumlar nedeniyle eleştirmektedir (Uçman, 2005b: 212). Mizancı Murad, Kahire'den Paris'e geçtiği dönemde Avrupa'daki Jön Türk hareketi içinde ortaya çıkan anlaşmazlıklardan dolayı, Ahmet Rıza'nın karşısında yer alan grubun lideri haline gelmiştir. Bu dönemde, İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerinden muhafazakâr Jön Türkler olarak bilinen Binbaşı Çürüksulu Ahmed Bey, Ali Kemal, Şerefeddin Mağmumi, Şefik Bey ve Şerif Bey Mizan Gazetesi'nin yayın kuruluna alınmıştır. Gazete Paris'te başlayan yayın hayatını Cenevre'de sürdürmüş ve Mizan adeta İttihat ve Terakki'nin yayın organı haline gelmiştir. Gazetenin ikinci dönemi yönetime muhalif bir karakter taşımaktadır ancak, bu ikinci dönemde, özellikle, Cenevre'de yazılan yazılar öncekilerden daha sert bir tonda II. Abdülhamid dönemini eleştirmektedir. Mizan'ın bu dönemindeki yazılarında Mizancı Murad, İstanbul'u ikinci bir pastil, II. Abdülhamid'i hilafet makamını gasp etmiş soyu belirsiz bir şahıs ve Ahmet Mithat Efendi'yi de Osmanlılığın vebası olarak nitelemiştir. Ancak 1897'de ilan edilen genel aftan sonra Jön Türklerin liderliğinden ayrılarak İstanbul'a dönünce gazetenin Avrupa'daki yayımı da son bulmuştur (Uçman, 2005b: 212-213; Emil, 1982: 11).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Temmuz 1908-Nisan 1909 tarihleri arasında İstanbul'da günlük olarak çıkmaya başlayan Mizan Gazetesi'nin üçüncü dönemi ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelik eleştirilerin yoğunluklu olarak yer aldığı yazılardan oluşmaktadır. İttihat ve Terakki yönetimine karşı yönelen bu eleştirileri cemiyette yer alan arkadaşları tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu nedenle Mizancı Murad, 31 Mart Vakası'nın tertipçilerinden biri olduğu iddiasıyla mahkûm edilmiş ve Mizan Gazetesi de kapatılmıştır. Bu dönemde eski düşünce yapısını muhafaza eden gazete, Osmanlı toplumunun o günkü problemlerine, iç ve dış politikalarına bakış tarzı ile eski dönemlerinin devamı niteliğini korumuştur. Bu dönemde, Mizan Gazetesi, radikal bir yönetim kurmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhafazakâr kamuoyunun sözcüsü durumuna gelmiştir (Uçman, 2005b: -213).

Mizancı Murad'ın devlet memurluğu tecrübesi onda devlet mekanizmasının çürüdüğü izlemine uyandırmış, bu nedenle Mülkiye'de hocalığa, devlet memuru yetiştirme işine hayatı boyunca ayrı bir önem atfetmiştir. Derin tarih bilgisi ile çağdaşı aydınlar arasında dikkat çeken Mizancı Murad, Mülkiye'de verdiği

tarih derslerinde Fransız İhtilali'nden korkusuzca bahsetmiştir. Avrupa tarihini "hürriyet" in doğuşunu hazırlamış bir gelişme olarak ele alması, yani hürriyetin tarihin bir "istikamet" i olabileceği fikri Osmanlı aydınları arasında yepyeni ufuklar açmıştır. Bu nedenle Mizancı Murad, yaşadığı dönemde Osmanlı aydınları arasında daha çok Mülkiye hocası olarak sivrilmıştır (Mardin, 1994: 80-82). Avrupa'da iken "Professeur de l'histoire universelle", yani dünya tarihi profesörü olarak anılan ve Mekteb-i Mülkiye'de on yedi sene tarih dersleri veren Mizancı Murad; Fransız ve Rus kaynaklara dayalı 6 ciltten oluşan Tarih-i Umumi'sini hocalık döneminde yazmıştır (Emil, 2009: 467; Yinanç, 2011: 70; Çavdar, 1999: 61; Yıldız, 2015: 155).

Mizancı Murad'ın Tarih-i Umumi adlı eseri, Osmanlı dünya tarihçiliğine farklı bir bakış açısı kazandıran ve Avrupa tarihçiliğinin gerçek anlamda Osmanlı Devleti'ne girdiği önemli bir eser olarak kabul edilmektedir. (Yinanç, 2011: 70). Çavdar ise Tarih-i Umumi'yi, o güne değin alışılmış tarih anlatısını yıkan bir kitap olarak tarif etmiştir. Çünkü eser, tarihi yalnızca olaylar zincirinin hikâyesi olarak gören yaklaşımı sarsmış, onu, bir "özgürlük" fikri ekseninde işleyerek tarihin bir yönü ve tezi olabileceğini göstermiştir (Çavdar, 1999: 61). Mizancı Murad, Tarih-i Umumi adlı eserinde, İslam ve Hristiyan alemini karşılaştırarak, İslam medeniyetinin dünya tarihindeki önemini ve gerekliliğini kanıtlamaya çalışmıştır. Medeniyeti bir zincir, İslamiyeti ise onun eksik halkası olarak değerlendiren Mizancı Murad, İslam medeniyetini dünya tarihinin önemli ve vazgeçilmez bir parçası olarak görmüş ve onun olmayacağı bir medeniyet tarihinin de eksik kalacağına dikkat çekerek, medeniyetin gelişiminde Doğu ve İslamiyet'i yok sayan Avrupa merkezci görüşleri eleştirmiştir (Yıldız, 2015: 121).

Mizancı Murad'ın edebi kişiliği en az tarihçiliği kadar takdir gören bir yönüdür. Mizan Gazetesi'nden sonra Mizancı Murad dendiğinde akla gelen ilk eserlerinden biri de "Turfanda mı Turfa mı?" adlı romanıdır. Mizancı Murad, edebiyatı halkı eğitmenin bir aracı olarak sunmuştur (Özdemir ve Kantaş, 2014: 254). Mizancı Murad'ın hayellerini süsleyen "adil padişah" hülyasına karşı ilk hayal kırıklığını 1891'de yayımladığı "Turfanda mı Turfa mı?" adlı romanında sergilemiştir. Bu romanda Mansur Bey adındaki genç bir idealistin dürüstlüğü sebebiyle sürekli engellerle karşılaştığı bir hayat hikayesi anlatılmıştır. Daha sonraları edebiyat çevrelerinin Mizancı Murad Bey'e çok benzettiği bu Mansur karakteri, romanda bir çok maceradan sonra 93 Harbinde getirdiği haklı eleştirileri ile Suriye'ye sürülür ve orada umutsuzluk içinde ölür (Mardin, 1994: 84). Mizancı Murad'ın Türkiye'nin kurtuluşu için çare olarak gördüğü, ahlaki sağlam dürüst bir seçkinler grubu yetiştirme emeli bahsi geçen romanda Mansur Bey karakteri ile hayat bulur. Mansur Bey, Mizancı Murad'ın kafasındaki aydın tipinin örneğidir. Emil de Mansur Bey karakterinin fikir ve davranışları itibariyle hatıratından, hususi mektuplarından, Mizan makalelerinden tanıdığımız Mizancı Murad Bey'in ta kendisi, daha doğrusu kendi kendisinin idealleştirilmiş ve romanlaştırılmış bir örneği olduğunu söylemiştir. Ayrıca Emil, Murad Bey'in Jön Türklük devresinde, Avrupa'dan ailesine gönderdiği mektuplara zaman zaman "Mansur" imzasını attığını da belirtmiştir (Emil, 1980: XXIV).

Eğitim ile ilgili düşüncelerini aktardığı "Turfanda mı Turfa mı?" adlı romanında Mizancı Murad, ülkeyi geri kalmışlıktan kurtararak ilerlemesini sağlamanın ve cemiyetteki bozulmayı engellemenin tek yolunun, herkesi okutmak ve eğitmek olduğunu anlatmıştır. Ona göre, ülkede ihtiyaç duyulan okullar bir an önce açılmalı; özel teşebbüsler desteklenerek ilk ve orta dereceli okullar kurdurulmalı; eğitimle ilgili faaliyet gösterecek kişilerin önündeki bürokratik engeller kaldırılmalı; eğitim hizmetleriyle ilgili ihtiyaçların tam anlamıyla karşılanabilmesi için gerekli olan maddi kaynaklar mutlaka seferber edilmelidir. Kız çocuklarının eğitimini erkeklerden geri bırakılmaması gerektiğini iddia eden Mizancı Murad, kız çocuklarının da yükseköğretim dâhil her türlü eğitimi alması gerektiğini belirtir. Nitekim, romanın diğer bir kahramanı olan Zehra, bilgili, zeki, kültürlü, Fransızca bilen, piyano çalan, iffet ve şahsiyet sahibi, köyde öğretmenlik yapan genç bir kadındır. Mizancı Murad, romanda bir taraftan yurt dışında eğitim yapmanın önemini vurgularken; diğer taraftan da oralarda eğitim yerine eğlence hayatına dalan, zararlı fikirlere kapılan ve vaktini boşa geçiren gençlerin eleştirisini yapar. Bu nedenle, yurt dışında eğitime gönderilecek öğrencilerin torpile göre değil, liyakate göre tespit edilmesi gerektiğini söyler. Eğitimde yabancı misyoner okullarından ve yabancı hocalardan memleketin ve İslam aleminin faydasına olacak şekilde istifade edilmesi gerektiğini de ileri sürer (Özdemir ve Kantaş, 2014: 271-272).

3. Mizancı Murad Bey'in Siyasi Düşünceleri:

Jön Türk düşüncesinde başlangıçtaki hâkim eğilim, selefleri Yeni Osmanlı düşüncesinde olduğu gibi, Batılılaşmanın kültürel olmaktan çok bilimsel ve teknik bir mesele olarak ele alınmasıdır (Mardin, 1994: 75-76). Bütünlüklü bir Batı uygarlığı kavrayışına dayanmayan bu muhafazakâr Batılılaşma anlayışı, Batı'yı daha çok bir fiziki güç olarak kurgulamakta ve bu gücün tek kaynağını ise bilim ve fende ki ilerlemelere bağlamaktadır (Berkes,2004:396). Bu yaklaşımda, Batı uygarlığı, özsel değil araçsal bir değere sahiptir; Osmanlı'yı eski şaşalı günlerine döndürecek kimi tekniklerin Batı'dan alınması bir zorunluluk olarak görülmüştür (Hanioğlu,1989:190-191; Mardin,1994: 80-102; Söğütü, 2010: 11).

Hanioğlu, Mizancı Murad'ı, Jön Türk hareketi içinde muhafazakâr Batılılaşma çizgisinin temsilcisi olarak addedmiştir. Mizancı Murad'a göre İslam dini, imparatorluğun çöküşünün sebebi olmadığı gibi, onun yeniden toparlanmasının önünde bir engel de oluşturmamaktadır. Ona Göre, Batı'ya bu maddi üstünlüğü sağlayan tüm ilkeler İslam'da mevcut olduğundan hakiki İslam'a dönmemiz bile geriliği ortadan kaldırmaya tek başına yeterli olacaktır (Hanioğlu,1989:190-191; Ramsour, 2001: 57; Berkes,2004:396; Söğütü, 2010: 11).

Emil, Mizancı Murad'ın çökmekte olan Osmanlı imparatorluğunu kurtarmaya çalışan her Türk aydını gibi, eserlerine hâkim olan ana fikrin batan bir imparatorluğu kurtarmak endişesi olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, Emil, Mizancı Murad'ın bu endişesinin, onu zaman zaman zıdıklara, yanılmalara ve çıkmazlara düşürdüğünü belirtmektedir (Emil, 1980: XIV). Bir yandan imparatorluğun kurtuluşunu Avrupa'nın ulaştığı medeniyet seviyesine erişmekle eş gören Mizancı Murad, diğer taraftan bunu İslami kültürel değerlerden uzaklaşmadan yapılması gerektiğini düşünmekte ve hilafet kurumunun her ne şartta olursa olsun korunması gerektiğini belirtmektedir. Biryandan Osmanlı birliğinin sağlanmasıyla imparatorluğun kurtulacağına inanmış; diğer yandan Türkiye'de Türklüğün yerleşmesine (Mardin, 1994: 115) ve dilin Türkçeleşmesine (Emil, 1980: XXVIII) çalışmıştır. Mizancı Murad'ın siyasi fikirleri, yaşadığı dönemin siyasi olaylarına ve kişisel tecrübelerine bağlı olarak şekillendiği düşünüldüğünde; Osmanlılık, İslamcılık, Batıcılık ve hatta Türkçülük gibi akımlar içerisinde bir orta yol ya da ılımlı bir tavır ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir.

Mizancı Murad'ın düşünce hayatındaki serüveninden ve eserlerinde savunduğu görüşlerden yola çıkarak Rousseau, Montesquieu, Mosca (Mardin, 1994) Le Bon (Polat ve Durmuş: 2015) ve hatta Burke (Karakuş, 2015) gibi isimlerden etkilendiği görülmektedir. Gerek iç politika gerekse dış politika konusunda çok sayıda fikir yazısı yazan Mizancı Murad'ın, devrine göre oldukça yeni ve modern sayılabilecek görüşlere sahip olduğu söylenebilir. İç siyaset başlığı altında devlet, rejim meselesi, yöneticiler, iktisat, maliye, sanayi ve eğitim konularında yazılar yazmıştır. Dış politikada ise, korumacılıktan yana tavır alan Mizancı Murad, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve coğrafi bütünlüğüne zarar vermeyecek milli bir politika izlenmesini tavsiye etmiştir (Uçman, 2005a: 215).

3. 1. İç Siyasete İlişkin Görüşleri:

Mizancı Murad, Abdülhamid'e muhalefesinde gel-gitler içinde olmuş, Yıldız bürokrasisini "asalak" olarak niteleyip ağır eleştirilerde bulunmuştur (Aydın, 2001: 119). Mizancı Murad Sultan Abdülhamid'i babalık görevlerini yerine getirmekte kusurlu olan bir baba gibi görmüş, İstanbul'dan kaçtıktan sonra bile padişaha mektuplar yazmaya ve hareketlerini padişaha izah etmeye çalışmıştır (Mardin, 1994: 83). Adil hükümdar ideali, modernleşme akımına katılan İslam topluluklarının batılılaşmanın ilk evresindeki gösterdikleri tepkidir ve Mizancı Murad da bu hülya ile reform arzusunu gerçekleştirmeye çalışanların başında gelmektedir (Mardin, 1994: 83). Padişaha gösterdiği bu türden bir samimiyet, çoğu zaman taktiksel bir hareket gibi algılansa da bu tutumunun arkasında çocukluğu Rus kuşatmasında geçen ve bütün çocukluk hayallerini halifeye ve imparatorluğa hizmet etmekle süsleyen bir insanın tavrı olarak da okunabilir.

Mizancı Murad, kültürel Batılılaşma konusundaki muhafazakâr tavrının aksine Batı'daki siyasi kurum ve değerleri benimseme konusunda daha ilerici bir tutum sergilemiştir. Hukuk devleti, yasalar önünde eşitlik, basın özgürlüğü, bütün Osmanlı tebaası için genel siyasi af, seçimle gelen bir meclis ve bu meclise karşı sorumlu bir hükümet onun hayalini kurduğu siyasi düzenin başlıca ilkeleri arasındadır (Söğütü, 2010: 12). Ancak, Mizancı Murad'ın ileri sürdüğü tüm bu ilkeler ile tam bir liberal demokratik düzen yanlısı olduğu söylenemez. Çünkü, Mizancı Murad'a göre, sadrazamın atanma hakkı sultana ait kalmalıdır; bakanlar meclise karşı sorumlu olsa da sadrazamın padişaha karşı sorumluluğu devam etmelidir (Mardin, 1994: 130). Ayrıca, onun siyasi projesinde sultanın otoritesin sınırları, laik hukuk tarafından değil, şeriat tarafından çizilmekte; sorunların temel çözümü olarak gördüğü Meşrutiyet de, şeriat dairesi içinde bir meşveret olarak tarif edilmektedir (Berkes, 2004: 395-396). Mizancı Murad'ın, devlet yönetimi ve meşrutiyet konusundaki fikirleri bütünlüklü bir okumaya tabi tutulduğunda, ikircikli bir tavır sergilediği görülmektedir. O, bir yandan ilerlemeye yönelik projeleri destekleyen bir fikir ve tutum içerisinde iken; bir yandan da "bürokratik muhafazakârlık" diye adlandırılabilen, sınıfsal ve siyasal olarak kurumların ve kurumlara dayalı değerlerin imtiyazlı durumlarını ve işlevlerini korumaya çalışan bir tavır sergilemiştir (Karakuş, 2015: 91).

Mizancı Murad'a göre, hanedan üyelerinin eski sağlıklı günlerine geri dönmesi, parlamentonun yeniden açılması, basın hürriyetinin sağlanması ve bu yolla idarenin kötülükleriyle mücadeleye imkân sağlanması, çalışkan ve dürüst memurların işbaşına getirilmesi ile çöküş durdurulabilecektir (Ramsour, 2001: 57-58). Kısa süren devlet hizmeti sırasında asalak bir memur zümresinin nasıl toplumu sömürdüğünü gözleme fırsatı bulan Mizancı Murad, 1880'lerde Mosca'nın orataya attığı "siyasi elit" düşüncesinden hareketle güvenilir bir yönetici elit yetiştirmeye özel bir önem verilmesi gerektiğini her fırsatta dile

getirmiştir. Bu yüzden Mizancı Murad, kamu hizmetlerinde “verim” kavramını yerleştirmek ve Batı’da olduğu gibi devleti ve bürokrasiyi rasyonel bir araç haline dönüştürmek, yani Webergil anlamda yasal-ussal bürokrasiyi oluşturmak istemiştir (Mardin, 1994: 123, 129-130).

Mizancı Murad’a göre, devlet, milletten ayrı bir varlık değildir. Rousseau’nun toplum sözleşmesi kuramından etkilenecek, devleti, bireyler ile hükümetler arasında karşılıklı hak ve ödevler temeline dayanan bir sözleşme sonucunda kurulan sosyal ve siyasal bir şirket olarak tanımlamıştır. Ona göre, bireysel hak ve özgürlükler kutsaldır ve Osmanlı Devleti’nde Şeriat hükümlerinin güvencesi altındadır. Bu nedenle devlet, kendisine sözleşme ile bağlı olan vatandaşlarının hukukunu daima gözetmek zorundadır. Ona göre, Toplum sözleşmesi eğer bozulursa, yönetimde ve toplumda bir bozulma meydana gelir ve bu bunalım bir anarşiye yol açar (Emil, 1980: XV).

Mizancı Murad, Mülkiye Mektebi’ndeki tarih hocalığı sırasında, Fransız İhtilali’ni halkın özgürlük, eşitlik, adalet ve insan hakları gibi fikirler için verdiği mücadelenin bir sonucu olarak resmetmiş, meşruti sistemin aslında artık vazgeçilemeyecek ve yenedünya düzenine uygun bir sistem olduğunu belirtmiştir (Çavdar, 1989: 38; Yıldız, 2015: 125). Ancak Fransız Devrimi sonrası cumhuriyet isteyen jakobenler ile meşrutiyet isteyen Anayasacılar arasındaki tartışmaları yakından izlemiş, cumhuriyet kurulduktan sonra işlenen cinayetleri özgürlük ve vicdana aykırı olarak nitelemiştir (Mizancı, 1299: 226-236). Fransız İhtilali’nin seyrine ilişkin bu görüşleri, Mizancı Murad’ın aristokrat bir bakış açısıyla parlamenter sisteme mesafeli durmasına yol açmıştır. Mizancı Murad’ın yazılarından, mutlak bir parlamenterizmden ziyade, sınırları belli ve toplumsal hassasiyetleri gözetken, anarşiye olanak vermeyen, kontrollü bir parlamenter sistemi tercih ettiği söylenebilir (Karakuş, 2015: 94).

Mizancı Murad’ın, Fransız ihtilali’nin seyrine ilişkin düşüncelerinin şekillenmesinde etkisi altında kaldığı düşünürlerin başında Le Bon gelmektedir. Le Bon’un kitle psikolojisine ilişkin ortaya koyduğu tezlerin temsili demokrasiye ve bireye güvenmeyen savları (Polat ve Ayşegül, 2015: 312), Mizancı Murad’da halka güvenmeyen elitist bir tavrın gelişmesine yol açmıştır. Mutlak bir parlamenter sisteme temkinli yaklaşmasının en büyük sebebi de “ayak takımı” denilen kesimin yönetimi ele geçirmesinden duyduğu endişeden ileri gelmektedir. Çünkü Mizancı Murad, avamın cehaletinden korkan, bu cehaletin beraberinde ahlaksızlığı ve cinayetleri beraberinde getirdiğini düşünen bir aydındır (Mardin, 1994: 126). Mizancı Murad Bey “adem-i merkeziyet” türü kavramsallaştırmaların gayri müslim toplulukların icadı olduğunu ileri sürmekte ve merkezi bürokrasiye ve sultan iradesine olan inanç ve bağlılığı öne çıkarmaktadır. Bu itibarla tam bir parlamento (demokrasi) tercihinin iltifat etmemekte ancak merkezi devlet ve bürokrasiye yönelik eleştirilerini de esirgememektedir (Karaoğlu, 2013: 204).

Eğitim, Mizancı Murad’ın makalelerinde, romanlarında ve piyeslerinde, kısacası yazabildiği her metinde üstünde durduğu en önemli konu olmuştur. Çünkü ona göre, Türkiye’nin asıl problemi eğitimidir ve memleketin genel geriliğinin sebebi cahilliktir. Esaslı bir sosyal ve kültürel reform için eğitimin önemine dikkat çeken Mizancı Murad, eğitim konusunda izlenmesi gereken politikaları “Turfanda mı Turfa mı” adlı romanında anlatmıştır. İlk, orta ve yüksek dereceli okulların kurulması ve buralar için öğretmen yetiştirmeye devletin ciddi bütçe ayırması gerektiğini belirtmiştir. Yetenekli öğrencilerin tespit edilip yurt dışı eğitimine gönderilmesini ve yüksek öğrenimi kız çocukları için yaygınlaştırılmasını öneren Mizancı Murad, eğitimin parlamenter sistemin ihtiyaç duyduğu vatandaş tipinin ortaya çıkmasında önemli bir role sahip olduğunu, topyekün eğitimle yükseltilmiş bir ahlakın sağlıklı bir toplum için gerekli olduğunu söylemiştir.

Mizancı Murad, Duyun-u Umumiye Komiserliği görevi yaptığı dört yıl boyunca devlet menfaatlerini Avrupalı Temsilcilere karşı hassasiyetle savunan bir devlet memuru olmuştur. Bu tecrübesi sebebiyle de devletin mali alandaki kötüye gidişine karşı alınması gereken tedbirleri Mizan Gazetesi’ndeki yazılarında dile getirmiştir. Devletin mali politika uygulamalarını sıkça eleştirmiş ve Duyun-u Umumiye ve Reji gibi kuruluşların zararlarını ve bunlardan kurtulmak gereğini söylemiştir. Ancak, bunun için uygun bir zamanlama gerektiğini, esas çözüm yolunun etkin bir mali denetim ve gelirleri artırıcı yolların araştırılması yanında harcamaların kısılmasına bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Yabancı mali danışmanlıklara sıcak bakılmayıp, çözümün yerli ve milli unsurlar eliyle mümkün olabileceğine inanmıştır. Demiryolları yapımının siyasi ve iktisadi önemi üzerinde durmuş ve güzergâhların seçiminde iktisadi kriterleri göz ardı etmemek gerektiğini belirtmiştir. Mizancı Murad’ın iktisadi-mali konulara yaklaşımında sıklıkla şer’i referanslara gönderme yapıldığı ve ayrıca yerli-milli bir iktisat politikası yaklaşımının öne çıktığı söylenebilir. Mizancı Murad, Gündemdeki ticaret ve sanayi politikası yaklaşımından “himaye (korumacılık)” görüşünü esas almakta ve iktisada dair ilkelerin yer, zaman ve koşullara göre farklılaşabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre, Osmanlı ülkesi serbesti yanlısı politikalar izlerse gelişmiş batılı ülkelere pazar olacak ve yıkıcı rekabete direnemeyecektir (Karaoğlu, 2013: 204-205).

3.2. Dış Politika ile İlgili Görüşleri:

Dış politikada korumacılıktan yana tavır alan Mizancı Murad, Paris'te yayınladığı "Le palais de Yıldız" adlı makalesinde, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve coğrafi bütünlüğünün korunması için Avrupa'nın yardımına başvurulabileceğini yazmıştır. Özellikle, Ahmet Rıza taraftarlarının "hürriyet ve vatan ateşinden yoksun" diye niteledikleri bu öneri, Jön Türkler içinde, oldukça tepki ile karşılanmış, Mizancı Murad'ın devleti kurtarmak için "pratik" dediği bu öneriye karşı çıkmıştır. Mizancı Murad, II. Abdülhamid'e gerekli idari reformların Avrupalı devletlerin baskısıyla imzalatılabileceğini düşünmüş; karşılığında da Batı devletlerinin İstanbul'daki elçilerine sadrazamın tayininde veto hakkı verilebileceğini belirtmiştir. Mizancı Murad, söz konusu önerisine yönelen eleştirileri ise, "Türkiye'nin taksim edilmesi tehlikesi altında ehveni-Şer" olarak ortaya koyduğunu söyleyerek bertaraf etmeye çalışmıştır. Ona göre, Batı'nın garantisini taşıyan bir protokolle başlamak, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir daha taksim konusu olamayacağını sağlaması bakımından da önemlidir (Mardin, 1994: 96).

Jön Türkler içinde Ahmet Rıza grubundan, Mizancı Murad'ın sadece "dış politikada korumacılık" fikri açısından değil, Ermeni olayları, Girit İsyanı ve 1897 Yunan Savaşı konularında da farklılaştığı görülmektedir. Ahmet Rıza, Ermeni olaylarının çıkmasında Abdülhamid'i suçlar ve Abdülhamid'in politikasını kırım olarak nitelerken; Mizancı Murad daha İslamcı bir refleksle padişahın politikasını desteklemiştir. Girit İsyanı ve 1897 Yunan Savaşı konularında Ahmet Rıza Rejimi suçlu bulurken, Mizancı Murad soruna karışan devletleri suçlu bulmuştur. Dolayısıyla, Mizancı Murad'ın "ayrılıkçılık sorunu" karşısındaki tutumunun, bu sorundan batılı devletleri sorumlu tutmak ve özel bir "Ermeni Sorunu" varlığını reddetmek biçiminde şekillendiği görülmektedir (Aydın, 2001: 119). Mizancı Murad'ın ülke içi ayrılıkçı hareketlerin yabancı devletler tarafından çıkarıldığına ilişkin bu görüşleri, Osmanlı'nın devamı için Avrupalı devletlerin yardımını bekleyen "himayeciliği" ile tam bir tutarsızlık içindedir.

İslam birliği idealini savunan Mizancı Murad, Asya ve Afrika'daki Müslüman ülkelerden oluşan bir Yüce Meclisin İslam Dünyası üzerinde halifenin liderliğini sağlaması gerektiğini ifade etmiştir. Dini ve siyasi açıdan halifeliğin sağladığı bu birliğin ekonomik ve ticari yönden de sağlamaştırılması gerektiğini belirtmiş ve Müslümanların ekonomik yönden güçlenmesini elzem görmüştür (Küçük Selvi, 2005: 34). Mizancı Murad, başlangıçta II. Abdülhamid'e karşı gibi görünse de hilafet kurumuna her zaman derin bir saygı göstermiştir.

Yaşadığı dönemde pek çok konu ile ilgilenen Mizancı Murad, emperyalizmin yol açtığı uluslar arası insanlık ve ahlak dışı uygulamaları eleştirmiştir. Tarih-i Umumi adlı eserde Mizan Murad, makineleşmenin yaygınlaşmasının işçi sınıfında yarattığı tepki ve sosyalizmin büyük bir ideoloji olarak ortaya çıkışını yeni medeniyetin en önemli sorunlarından biri olarak görür. Ona göre komünizm, işçilerin medeniyetin ıslaha ihtiyacı olduğu düşüncesinden hareketle benimsedikleri ve malların eşit dağılımını içeren vahşi bir usuldür. (Mizancı, 1328: 377-381; Yıldız, 2015: 129). Mizancı Murad, silahlanma yarışına ve kapitalist ekonomik sistemin yol açtığı emperyalist yayılcılığa ahlaki sebeplerle karşı çıkmaktadır. Uluslar arası alanda emperyalizmin kölelik gibi gayri insani bir kurumu yeniden formüle ettiğini belirtmektedir. Ancak emperyalist yayılcılığın tüm gayri insaniliğine rağmen sosyalizme de sıcak bakmamıştır.

SONUÇ

Yaşadığı dönemde, hürriyet ve meşrutiyet özlemi çeken genç nesle önderlik yapan ve onlara tarih bilinci kazandıran bir tarih hocası olarak şöhret bulan Mehmet Murad Bey, "Mizancı" lakabını yayınladığı Mizan gazetesinden almıştır. Mizancı Murad'ın tarihçi, edebiyatçı, gazeteci ve aksiyon adamı olarak çok yönlü kişiliği beraberinde, yaşadığı dönemde tek bir fikir akımına dâhil edilemeyecek kadar farklı ve yer yer biriyle çelişen bir düşünce hayatının gelişmesine sebep olmuştur. Rusya'dan Türkçe bilmeyen bir genç olarak geldiği İstanbul'a; oradan Kahire, Paris ve Cenevre'ye uzanan hayat hikayesinde bir dönem Jön Türklerin liderliğine kadar yükselmiş olan Mizancı Murad için yapılacak en iyi genelleme, her devrin muhalifi olduğudur. II. Abdülhamit döneminde mutlakiyet rejimi ve padişaha karşı sürdürdüğü muhalefet, II. Meşrutiyet döneminde ise İttihat ve Terakki yönetimine yönelmiş; her iki dönemin iktidarlarının özgürlükleri kısıtlayan baskıcı politikalarına gazetesinden eleştirilerde bulunmuştur.

İmparatorluğun çöküşüne çare arayan her Türk aydını gibi, imparatorluğu düştüğü kötü durumdan kurtarmak gayesi, eserlerinin ve düşünce hayatının odak noktasını oluşturmaktadır. Mizancı Murad'ın, imparatorluğun çöküşüne sebep olarak gördüğü ahlaki yozlaşma, ona göre, ancak eğitimle, iyi yurttaşlarla ve bu yurttaşlara önderlik edecek iyi eğitilmiş bir yönetici elit ile bertaraf edilebilecektir. Edebiyatçı ve gazeteci kimliği ile halkı eğitmek gayesi güden Mizancı Murad'ın bu yaklaşımı, onun, halkçı bir anlayışa sahipmiş gibi görünmesine sebep olabilmektedir. Ancak, Mizancı Murad, yine yaşadığı dönemin pek çok aydını gibi, Fransız İhtilali'nin halk ayaklanmasında yaşanan şiddeti yakından izlediğinden, elitist bir tutum geliştirmiş, siyasi konularda halka güvenmemiştir. Bu nedenle kültürel alanda halkçı ama siyasi alanda elitist bir tavır takınmış, bu ikircikli tavır düşünce dünyasına da yansımıştır. Bir yandan döneminin Batıcıları gibi siyasal modernleşmeden yanadır, öte yandan kültürel açıdan İslamcı refleksler göstererek İslamcı kimliği Avrupa merkezci bir kültür emperyalizmine karşı kalkan olarak kullanmaya çalışmıştır.

Özcesi, Mizancı Murad, hayat hikâyesi ve ortaya koyduğu eserlerle, Türk modernleşmesinin ve Türk siyasal düşüncesinin zeminini oluşturan Tanzimat ve Meşrutiyet birikiminin yeknesak bir kalıba oturtulamayacağını kanıtlayan önemli aydınlarımızdan biridir. Rus kuşatması altında geçen çocukluğunun etkisiyle, bir yandan hilafet kurumuna karşı büyük saygı besleyen Mizancı Murad; bir yandan Osmanlı tarihini dünya tarihi ile birlikte okuyabilen derinlemesine bir tarih bilgisinin kendisine verdiği bilgi birikimi ile hürriyeti bilen ve özlemine çeken bir düşünce adamı olmuştur. Mizancı Murad, düşünce dünyasındaki tüm tutarsızlıklara ve hayal perest kişiliğinin verdiği tüm çelişkili kararlara rağmen, bir dönem Osmanlı gençliğine başka bir düzenin olabileceğine inandıran ve Türk modernleşmesini gerçekleştiren aksiyonerlerin düşünce dünyasını şekillendiren bir hoca olarak düşünce dünyamızdaki hak ettiği saygın yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- ALKAN, Necmettin (2011). *Selanik İstanbul'a Karşı*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- AYDIN, Suavi (2001). "İki İttihat Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset", *Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, Sayfa:117-128.
- AKŞİN, Sina (2014). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara: İmge Kitabevi.
- BERKES, Niyazi (2004). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz: Ahmet Kuyaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BOZDAĞ, İsmet (2005). *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- ÇAVDAR, Tevfik. (1989). Mizancı Murat Bey'in "Tarih-i umumi'sinde Fransız İhtilali", *Tarih ve Toplum*, 12 (68), 38-40.
- ÇAVDAR, Tevfik (1999). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. Ankara: İmge.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agah (1986). *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 174.
- EMİL, Birol (1980). Mizancı Murad Bey ve Romanına Dair. B. Emil (Dü.) içinde, *Turfanda mı, Turfa mı?*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- EMİL, Birol (1982). *Jön Türklere Dair Vesikalar I: Edebiyatçı Jön Türklerin Mektupları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 2967.
- EMİL, Birol (2009). *Son Dönem Osmanlı Aydını Mizancı Murad Bey*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- HANİOĞLU, Şükrü (1981). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- HANİOĞLU, Şükrü (1989). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- HANİOĞLU, Şükrü (2001). *Jön Türkler*, C. 23, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- KARAKUŞ, Gülbeyaz (2015). "Mizancı Mehmed Murad Bey ve Muhafazakarlık", *Türkiye Günlüğü*, sayı: 124, s: 89-105.
- KARAOĞLU, Ömer (2013). "Osmanlı İktisat ve maliyesi'ne Yerli Bir yaklaşım Örneği: Mizan Gazetesi", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 2, s: 191-206.
- KARPAT, Kemal H. (2001). *İslam'ın Siyasallaşması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KARPAT, Kemal H. (2008). *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KÜÇÜK SELVİ, Hülya (2005). *İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- MARDİN, Şerif (1994). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARDİN, Şerif (2007). *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MİZANCI Mehmed Murad (2005a). *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi?*, Hazırlayan: A.Fidancı, Şehir Yayınları, İstanbul.
- MİZANCI Mehmed Murad, (2005b). *Tatlı Emeller Acı Hakikatler*, Hazırlayan .A.N.Galitekin, Şehir Yayınları, İstanbul.
- MİZANCI Mehmed Murad. (1299). *Tarih-i Umumi*, C. 6., İstanbul: Kitabçı Karabet.
- MİZANCI Mehmed Murad. (1328). *Tarih-i Umumi*. C. 6., İstanbul: Kasbar Matbaası.
- ÖZDEMİR, Mehmet ve Zekeriya Kantaş (2014), "Mizancı Murad Ve *Turfanda Mı, Turfa Mı?* Romanında Eğitim", *Uluslar arası Türkçe Eğitim Edebiyat ve Kültür Dergisi*, Sayı 3/2, Sayfa: 247-273.
- POLAT, Ferihan, Aysegül Durmuş (2015). Türk Siyasi Düşüncesinde Gustave Le Bon Etkisi: "Abdullah Cevdet Örneği". *Manas Journal Of Social Studies*, 4(5), 310-328.
- RAMSOUR, Ernest Edsmondson (2001). *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, Çev. Hacasan Yüncü, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- SÖĞÜTLÜ, İlyas (2010). "Jön Türkler ve Türkiye'nin Batılılaşması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:11, Sayı:1, Sayfa: 1-28.
- TUNAYA, Tarık Zafer (2004). *Hürriyetin İlanı-İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- UÇMAN, Abdullah (2005a). Mizancı Murad, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, cilt: 30, s:214-216.
- UÇMAN, Abdullah (2005b). Mizan, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, cilt: 30, s:212-213.
- YILDIZ, Emrah (2015). "Osmanlı Devleti'nde Bir Dünya Tarihi Deneyimi: Mizancı Murad ve Tarih-i Umumi'si", *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4 (2), s:113-135.
- YİNANÇ, M. H. (2011). *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik. Milli Tarihin İnşası*, Haz: A Şimşek & A. Satan İstanbul: Tarihçi.
- ZÜRCHER, Erik Jan (1996). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim.